

De vrouw door de ogen van een handelaar

Een onderzoek naar de kijk van Florentijnse handelaren op vrouwen in de periode van 1300 tot 1500



Figuur 1: *Ginevra de' Benci* ca. 1474/1478 geschilderd door Leonardo da Vinci.¹

BA-eindwerkstuk Geschiedenis (GE3V14054)

Tessa Snepvangers (2117363)

Begeleider: Dr. mr. David Napolitano

Universiteit Utrecht

17-06-2021

7963 woorden

¹ The National Gallery of Art, *Ginevra de' Benci* (1967.61a) <https://www.nga.gov/collection/art-object-page.50724.html>, 3 juni 2021.

Samenvatting

Deze scriptie betreft een onderzoek naar de kijk op vrouwen van uit *ricordanze* van Florentijnse handelaren in de periode tussen 1300 tot 1500. *Ricordanze* zijn dagboeken die zijn voortgekomen uit de boekhouding van een koopman. In de *ricordanze* beschreven de handelaren belangrijke familiegebeurtenissen en de familiegeschiedenis. Er werden ook verschillende vrouwen omschreven. Door de ontwikkeling van het handelskapitalisme ontstond er in de periode 1300 tot 1500 een nieuwe soort vrouw, namelijk de stedelijke vrouw die niet werkte. Deze 'nieuwe' vrouwen waren net als de andere vrouwen ondergeschikt aan hun man. Aan de hand van vijf verschillende *ricordanze* is geprobeerd een antwoord op de hoofdvraag te geven. Daarbij is gekeken naar de verwachtingen van de handelaren, de omschrijvingen van huwelijken en de kritiek die handelaren op vrouwen hadden.

Inhoudsopgave

Inleiding	4
Onderzoeksvraag	4
Historiografie	4
Relevantie	6
Methode	7
Bronnen	7
Structuur	8
Hoofdstuk 1: Presentatie van de bronnen	9
1.1 <i>Ricordanze</i>	9
1.2 De handelaren	10
1.3 Deelconclusie	12
Hoofdstuk 2: De positie van vrouwen	13
2.1 De positie van vrouwen in de Middeleeuwen	13
2.1.1. De verschillende indelingen van de samenleving	13
2.1.2 Periodisering van de Middeleeuwen	13
2.2 De positie van vrouwen in middeleeuws Italië en Florence	14
2.2.1 De verwachtingen over vrouwen	14
2.2.2 Aspecten rondom het huwelijk	15
2.2.3 Rechten van vrouwen	16
2.3 Deelconclusie	16
Hoofdstuk 3: De analyse van de bronnen	17
3.1 De verwachtingen van Paolo da Certaldo	17
3.2 Het huwelijk	18
3.2.1 De bruid en haar familie	18
3.2.2 Het huwelijk zelf en als politieke verbintenis	19
3.3 Kritiek op vrouwen	21
3.3.1 De keuze van de weduwe	21
3.3.2 De vrouw die een handelaar beschuldigt	21
Conclusie	23
Bibliografie	25
Afbeelding	25
Primaire bronnen	25
Secundaire literatuur	25

Inleiding

'Een goede vrouw is zij die haar man liefheeft en verzorgt en haar kinderen opvoedt.'² Dit is een zin die bij sommige vrouwen veel emoties kan oproepen. Volgens de Israëlische historica Shulamith Shahar werd bovengenoemde citaat in de periode van 1300 tot 1500 van vrouwen verwacht. Voor 1300 is er veel veranderd voor de Italiaanse steden een voor de vrouwen die in deze steden leefden. Dankzij de opkomst van het handelskapitalisme kregen de handelaren steeds meer economische en bestuurlijke macht in de Italiaanse steden. In zogenoemde *ricordanze*, wat een soort dagboeken zijn, gaven deze handelaren een beschrijving van hun leven.³ In deze scriptie wordt onderzoek gedaan naar *ricordanze*. De focus ligt daarbij op de beeldvorming over vrouwen in deze dagboeken.

Onderzoeksvraag

Om het onderzoek zo goed mogelijk uit te voeren, wordt er gewerkt met een onderzoeksvraag. Deze onderzoeksvraag is op de volgende manier geformuleerd:

Welke kijk op vrouwen spreekt er uit de *ricordanze* van Florentijnse handelaren tijdens de periode tussen 1300 en 1500?

Om deze algemene onderzoeksvraag te beantwoorden, wordt er vervolgens gebruik gemaakt van drie deelvragen:

- Welk gedrag verwachten de Florentijnse handelaren van vrouwen?
- Hoe omschrijven de Florentijnse handelaren het huwelijk in hun *ricordanze*?
- Wat voor kritiek op vrouwen blijkt er uit de *ricordanze* van Florentijnse handelaren?

Historiografie

Deze historiografie behandelt drie verschillende onderwerpen die allemaal samenkomen in het onderzoek. Als eerste wordt er gekeken naar de historiografie inzake de positie van vrouwen in de middeleeuwen. Daarna wordt er kort stilgestaan bij de bijzondere positie van Florence waarna er gekeken wordt naar de invloed van de positie van Florence op vrouwen. Voor een inkadering van het literaire genre verwijs ik u graag naar hoofdstuk 1.

Er is veel geschreven over vrouwen in de Middeleeuwen. Aan het begin van de twintigste eeuw waren enkele vrouwelijke historici begonnen met het bestuderen van middeleeuwse vrouwen. Toen het feminisme in het midden van de twintigste eeuw afnam, nam echter ook de interesse in de middeleeuwse vrouwen af.⁴ Er kwam weer meer interesse voor de middeleeuwse vrouwen vanaf de jaren 1970 en 1980.⁵ De interesse kwam voort uit de tweede feministische golf, die zijn uitwerking had in deze

² Shulamith Shahar, *Tussen ideaal en werkelijkheid: vrouwen in de middeleeuwse wereld*. Vert. Valentijn Paquay. (Houten 1981) 14.

³ John M. Najemy, *A history of Florence 1200-1575* (Singapore 2006, paperback edition 2008) 218.

⁴ Judith Bennett and Ruth Karras, 'Women, Gender, and Medieval Historians', in: Judith Bennett and Ruth Karras (eds.), *The Oxford Handbook of Women and Gender in Medieval Europe* (Oxford, 2013) 3.

⁵ Bennett and Karras, 'Women, Gender, and Medieval Historians', 4.

periode. Sinds de tijd schreven historici vaker over de variatie en kansen van vrouwen dan over 'pedestals or stakes'.⁶ Historici gaan niet altijd meer van het extreme uit waarin de vrouw of op een voetstuk wordt geplaatst, of wordt vervolgd en op de brandstapel gezet, omdat ze vrouw is. Toch blijven sommige historici bij een algemene rol die voor elke vrouw geldt. Historica Ruth Karras beschrijft in haar boek *Sexuality in Medieval Europe* de rol van vrouwen als passief en onderdanig vanwege hun rol tijdens de seks. De vrouw wordt namelijk gepenetreerd waardoor zij een passieve houding heeft tijdens de seks. Deze passieve houding is, volgens Karras, ook in het dagelijks leven van de vrouw te zien.⁷ Eileen Power geeft in haar boek *De vrouw in de Middeleeuwen* dan weer aan dat deze onderdanigheid voortkomt uit de kerk en de adel. De kerk had gekozen voor een mannelijke afbeelding, terwijl de adel de vrouw als 'ornamenteel bezit' ging zien.⁸ Vanaf de twaalfde eeuw ziet zij echter een verandering ontstaan. De stedelijke middenklasse zorgde er, volgens haar, voor dat er rekening gehouden moest worden met getrouwde vrouwen die werkend waren en met weduwen die de zaak van de man overnamen.⁹

Vanaf de jaren 1990 is er door genderhistorici steeds meer gekeken naar geslachten en gendertalen in middeleeuws Europa. Gender is erg belangrijk voor de Middeleeuwen. Gender vormde immers de manier waarop middeleeuwse mensen over hun wereld dachten. De kerk koos ervoor om God als een vaderfiguur te kiezen en niet als een moederfiguur.¹⁰ Het beeld over vrouwen werd alleen nog maar versterkt in de Renaissance toen de Europeanen de mythe van de "donkere middeleeuwen" in het leven riepen.¹¹ Verhalen over heren die de maagdelijkheid van boerenbruiden namen, versterkten het gevoel van barbaarsheid.

Deze duistere tijden werden door sommige historici al snel als negatieve tijden gezien. Deze historici begonnen in de jaren 1970 en 1980 te spreken over een verhaal van verval voor middeleeuwse vrouwen. Met dit verhaal suggereerde Joah Kelly dat vrouwen de neiging hadden kansen te verliezen, en dit in tijden dat de kansen van de mannen groter werden. Zij ziet daarom ook de middeleeuwen als 'an era of waning opportunity'.¹² Historici zien nu, in de eenentwintigste eeuw, middeleeuwse vrouwen als volledige deelnemers van de ontwikkeling die het Europese leven vanaf de elfde eeuw verbeterden.¹³

Tegen de latere middeleeuwen komt er immers een nieuwe Europese middenklasse op. Deze middenklasse bestaat uit rijke burgers, vaak handelaren.¹⁴ De opkomst van het handelskapitalisme vanaf de dertiende eeuw was in het bijzonder erg belangrijk

6 Ibidem, 1.

7 Ruth Mazo Karras, *Sexuality in Medieval Europe. Doing unto Others* (Abingdon 2007, third edition 2017) 5-6.

8 Eileen Power, *De vrouw in de Middeleeuwen*. Vert. J.M. Capel-Mulder (Oxford 1975, tweede vertaalde druk 1980) 9.

9 Power, *De vrouw in de Middeleeuwen*. 9.

10 Bennett and Karras, 'Women, Gender, and Medieval Historians', 1-2.

11 Ibidem, 2.

12 Ibidem, 4.

13 Ibidem, 4.

14 Ibidem, 14.

voor Florence. Volgens historici werd Florence het grote centrum van het bankwezen en de handel in Europa. Florence domineerde de eerste economisch-commerciële transacties, gebaseerd op de dubbele boekhouding en de stabiliteit van de Florentijnse florijn. De stabiliteit van de Florentijnse florijn zorgt er zelfs voor dat historici de florijn vergelijken met de dollar en zijn rol in de twintigste eeuw.¹⁵ Toch was de situatie geen rozengeur en maneschijn. Met de nieuwe macht van de gilden en handelaren werd de *popolo* opgericht. De *popolo* begon vorm te krijgen rond 1292/1293.¹⁶ De *popolo* richtte de gildenrepubliek in Florence op en daagde de elite uit om haar macht te rechtvaardigen binnen het bestaande recht en de politiek. Hierdoor ontstonden er conflicten tussen de elite en de *popolo*.¹⁷ 'Their dialogue of power shaped Florence's republican experience, engendering a rich variety of reflection and reactions from chroniclers, writers of family memoirs, humanists, poets, and political theorists of both classes.', zo weet John Najemy, dé specialist op het vlak van Florentijnse geschiedenis, te melden.¹⁸

Martha Howell beschrijft in haar essay *Gender in the Transition to Merchant Capitalism* hoeveel invloed het handelskapitalisme heeft gehad op vrouwen. Het handelskapitalisme zorgde ervoor dat vrouwen geen toegang kregen tot gilden en moeilijk onafhankelijke ondernemers konden worden, maar als compensatie kreeg de vrouw wel een nieuwe status in een opnieuw opgebouwd privédoel.¹⁹ Niet alleen voor vrouwen veranderde er veel in de transformatie naar handelskapitalisme, ook voor mannen was dit het geval. De sociale status van mannen kwam immers traditioneel voort uit de strijd om eer. De aristocraten hadden deze eer al lang gelegitimeerd door ridderlijke deugden, terwijl de handelaren zich nog moesten bewijzen.²⁰ Het behalen van eer was voor een handelaar bovendien moeilijk, omdat handel in het begin nog werd veroordeeld. Om dit tegen te gaan, had een handelaar een nieuwe vorm van eer nodig. Deze handelaren werden gezien als mannen van eer door hardwerkend, financieel onafhankelijk, verantwoordelijk en slim te zijn en ondertussen een goed huishouden te beheren. Door deze kwaliteiten waren zij ook geschikt om anderen te besturen, zoals handelaren dat deden in Florence.²¹

Relevantie

De vrouwen- en genderstudies die zijn opgekomen in de jaren 1960 en 1970 hebben voor meer inzicht in vrouwelijke beeldvorming gezorgd dan voorheen in de geschiedenis. Zoals de historiografie al aangaf, is er in de tussentijd veel geschreven over vrouwen. Als het gaat om de vrouwen in Florence in de periode van 1300 tot 1500, komen daarbij vooral de Medici-vrouwen naar voren. Een voorbeeld hiervan is *The Medici Women: Gender and Power in Renaissance Florence* van historica

15 Vittore Branca, 'Introduction', in: Vittore Branca, *Merchant writers: Florentine Memoirs from the Middle Ages and Renaissance*. Trans. Murtha Baca. (Toronto 2015) 3.

16 Najemy, *A history of Florence 1200-1575*, 37.

17 Ibidem, 2.

18 Ibidem, 2.

19 Martha Howell, 'Gender in the Transition to Merchant Capitalism', in: Judith Bennett and Ruth Karras (eds.), *The Oxford Handbook of Women and Gender in Medieval Europe* (Oxford 2013) 561.

20 Howell, 'Gender in the Transition to Merchant Capitalism', 564.

21 Ibidem, 564-565.

Natalie Tomas.²² Er is, volgens de Nederlandse historicus Peter Bot, onderzoek verricht naar de betekenis van vrouwen in de stad waarin er gekeken werd naar haar economische activiteiten.²³ De onderzoeken richtten zich minder op de vrouwen die getrouwd waren met handelaren en hoe deze handelaren zelf keken naar hun vrouwen in de familie. Om deze reden is dit onderzoek relevant.

Daarnaast is het onderzoek ook voor mij persoonlijk relevant, omdat ik als docent geschiedenis (tweede graad) tot nu toe weinig ervaring heb met vrouwelijke geschiedenis. Mijn vrouwelijke leerlingen merken bovendien dat in de geschiedenisboeken weinig geschreven is over vrouwen. Door dit onderzoek krijg ik zelf ook meer informatie over hoe er gekeken werd naar vrouwen en kan ik dit zelf ook toepassen in mijn eigen lessen.

Methode

Mijn onderzoek is een kwalitatief onderzoek waarbij ik gebruik maak van de methode van de discoursanalyse. Er wordt gefocust op de beeldvorming van de Florentijnse handelaren over vrouwen. Het uitgangspunt van een discoursanalyse is 'dat taal een eigen werkelijkheid vormt en benaderd moet worden als sociaal gedrag'.²⁴ Het onderzoek richt zich dus op 'de manier waarop meningen en werkelijkheden discursief - dat wil zeggen in taal - geconstrueerd worden'.²⁵ Het onderzoek maakt meer bepaald gebruik van dagboekfragmenten, deze worden gezien als taal, waarin bepaalde meningen en beelden over vrouwen zijn gevormd. Deze meningen en beelden worden in dit onderzoek naar boven gebracht en nader bekeken.

Bronnen

Voor dit onderzoek wordt er gebruik gemaakt van de anthologie *Merchant writers: Florentine memoirs from the Middle Ages and Renaissance* van Vittore Branca. Het boek is een Engelse vertaling (uit het Italiaans) van Murtha Baca en bevat een verzameling van oud-Italiaanse dagboekfragmenten van Florentijnse handelaren.

Niet alle hoofdstukken uit *Merchant writers* worden gebruikt, omdat niet alle handelaren over vrouwen schrijven en mocht er wel over geschreven zijn, dan is het vaak te kort om te gebruiken voor eventuele discours vorming. De volgende hoofdstukken worden in dit onderzoek wel gebruikt:

- *Book of Good Practices* van de hand van Paolo da Certaldo (blz. 41-97)
- *Memoirs* van Giovanni di Paolo Morelli (blz. 98-253)
- *Memoirs* van Bonaccorso Pitti (blz. 254-343)
- *Memoirs* van Donato Velutti (blz. 358-368)
- *Book of Family Affairs* van Lapo di Giovanni Niccolini de' Sirigatti (blz. 380-382)

²² Natalie R. Thomas, *The Medici Women: Gender and Power in Renaissance Florence* (Farnham 2003, New York 2017).

²³ Peter Bot, *Tussen verering en verachting: de rol van de vrouw in de middeleeuwse samenleving* (Kampen 1990) 45.

²⁴ Harry van den Berg, 'Discoursanalyse', *KWALON* 9 (2004) 2, 29-39, aldaar 30.

²⁵ Van den Berg, 'Discoursanalyse', 30.

Structuur

Als eerste worden de bronnen in hoofdstuk 1 gepresenteerd. Er wordt gekeken naar het genre van deze bronnen, genaamd *ricordanze*. Daarnaast wordt er nog gekeken naar de historische context waarin de desbetreffende handelaren deze *ricordanze* hebben geschreven. In hoofdstuk 2 wordt gekeken naar de positie van vrouwen in de Middeleeuwen met in het bijzonder de positie van vrouwen in Italië en Florence aan de hand van de secundaire literatuur. Nadat deze positie is besproken wordt er in hoofdstuk 3 de analyse gemaakt van de bronnen. Dit hoofdstuk richt zich op de verwachtingen van mannen, het huwelijk en eventuele kritiek van mannen op vrouwen. Na deze drie hoofdstukken wordt een conclusie geformuleerd waarin antwoord wordt gegeven op de onderzoeksvraag.

Hoofdstuk 1: Presentatie van de bronnen

Primaire bronnen zijn van onschatbare waarde voor een historicus. Deze bronnen, zowel geschreven als ongeschreven, zijn de enige elementen die de historicus iets kunnen vertellen over het verleden. De inhoud van de bron bevat informatie over het verleden, maar er is ook veel te leren over de context van de bron. De historische context van de bronnen wordt in dit hoofdstuk besproken, daarbij wordt er gekeken naar het literaire genre van de bronnen en de historische context waarin de schrijvers van de bronnen opereerden.

1.1 *Ricordanze*

Herinneringen worden door sommige mensen opgeschreven in zogenaamde dagboeken. De Florentijnse handelaren schreven ook hun herinneringen op. Deze dagboeken van Florentijnse handelaren worden ook wel *ricordanze* genoemd. Niet gek, want de Nederlandse vertaling van *ricordanze* is herinneringen. Deze *ricordanze* houden volgens de historicus Giovanni Ciappelli verband met de evolutie van de boekhouding van de middeleeuwse koopman.²⁶ Dit is correct want de *ricordanze* begonnen als verslagen van eigendommen en handelsactiviteiten aan het einde van de dertiende eeuw.²⁷ In de veertiende en vijftiende eeuw werden de boekhoudingen uitgebreid met beschrijvingen van familiegeschiedenissen, huwelijken, geboorten, overlijden, emotionele banden en gebeurtenissen.²⁸ Het doel van deze *ricordanze* was de familiegeschiedenis, burgerlijke kronieken en persoonlijke memoires door te geven aan de kinderen en erfgenamen, gecombineerd met advies en levenslessen van de auteur.²⁹ Daarom worden *ricordanze* soms ook wel familieboeken genoemd.³⁰

Op basis van eerder onderzoek is het grootste aantal bewaard gebleven *ricordanze* te vinden in Florence.³¹ De meeste van deze *ricordanze* staan in het Archivio di Stato en de Biblioteca Nazionale in Florence. Daarnaast staan er nog een paar in wat kleinere bibliotheken en zijn er nog veel in privéarchieven te vinden die tot de afstammelingen van deze Florentijnse families behoren.³² Er is een aantal *ricordanze* uit andere Italiaanse steden te vinden zoals Siena en Lucca, maar altijd in de regio Toscane.³³ De oorzaak voor het ontstaan van *ricordanze* in Toscane is, volgens Paolo Cammarosano, niet zozeer de economie of de archieftraditie. De oorzaak is een cultureel feit dat berustte op *'the exceptional familiarity with writing that characterized Tuscany in general and Florence in particular'*.³⁴

26 Giovanni Ciappelli, *Memory, family, and self: Tuscan family books and other European egodocuments (14th-18th Century)*. Trans. Susan Amanda George. (Leiden 2014) 4.

27 Ciappelli, *Memory, family, and self*, 12.

28 Najemy, *A history of Florence 1200-1575*, 219.

29 Ibidem, 219.

30 Ciappelli, *Memory, family, and self*, 4.

31 Ibidem, 6.

32 Ibidem, 13.

33 Ibidem, 18.

34 Ibidem, 18.

Ondanks dat de oorsprong van de *ricordanze* in Toscane ligt, blijkt uit recent onderzoek dat dagboeken uit andere landen meer overeenkomsten hebben dan gedacht. Deze dagboeken werden niet als familieboeken herkend en ook niet als genre bestudeerd. Het gaat hier om de '*French Livres de raison, English private diaries, Tagebücher from the German-speaking lands, Catalan dietaris, etc.*'.³⁵ In dit onderzoek wordt alleen gebruik gemaakt van *ricordanze* en niet de familieboeken in Europa. De focus zal liggen op Florentijnse *ricordanze*, omdat de bronnen die worden gebruikt uit Florence komen.

Vanaf ongeveer het midden van de vijftiende tot de zestiende eeuw zijn er tientallen, en volgens Najemy, misschien wel honderden, *ricordanze* geschreven. Florentijnen bleken namelijk in de vijftiende eeuw meer met het gezinsleven bezig te zijn, vandaar de grotere aantallen *ricordanze*.³⁶ Dit is niet alleen in de hogere kringen van Florence het geval, maar er zijn ook *ricordanze* bekend van gewone burgers en kleine ambachtslieden zonder directe relatie tot de machtcentrum van Florence.³⁷ De meeste *ricordanze* werden geschreven door mannen met gezinnen uit de hogere middenklasse.³⁸ Dit wil niet zeggen dat vrouwen helemaal niet schreven, want er zijn *ricordanze* geschreven door vrouwen, maar deze zijn zeldzaam. De vrouwen schreven alleen in *ricordanze* om de taken te regelen van een echtgenoot die op reis was of als de vrouw een weduwe was die voor de erfgenamen zorgde.³⁹ Aangezien er geen vertalingen van deze vrouwelijke *ricordanze* beschikbaar zijn, zullen deze *ricordanze* buiten beschouwing worden gelaten bij dit onderzoek.

1.2 De handelaren

De handelaren van de gekozen *ricordanze* leefden allemaal tussen 1300 en 1500. Deze mannen woonden allemaal in Florence. De *ricordanze* zijn geschreven in de volkstaal, een taal die door Baca wordt omschreven als de zeer Toscaanse versie van het Italiaans. De *ricordanze* waren nooit geschreven met als doel deze te publiceren, waardoor de originele *ricordanze* niet bewerkt werden door eventuele uitgevers en niet op taal aangepast hoefden te worden.⁴⁰ Zij zijn zelf samen met hun familieleden het beoogde publiek. Giovanni Morelli schrijft dit als volgt in zijn *ricordanze*: '*This book is not intended to be read for pleasure, not to be shown to anyone else- it is intended for you alone, not for people outside our family, who might mock us about it.*'⁴¹ Dat wil niet zeggen dat de *ricordanze* volledig betrouwbaar zijn. '*The merchant writer was fully aware of the decisive value of his writings for both his economic activity and the life of his family, which were inextricably linked.*'⁴² Het is

35 Ibidem, 6.

36 Najemy, *A history of Florence 1200-1575*, 219.

37 Ciappelli, *Memory, family, and self*, 24.

38 Ibidem, 13.

39 Ibidem, 22.

40 Murtha Baca, 'Translator's Note', in: Vittore Branca, *Merchant writers: Florentine Memoirs from the Middle Ages and Renaissance*. Trans. Murtha Baca. (Toronto 2015) viii.

41 Giovanni di Paolo Morelli, 'Memoirs', in: Vittore Branca, *Merchant writers: Florentine Memoirs from the Middle Ages and Renaissance*. Trans. Murtha Baca. (Toronto 2015) 128.

42 Branca, 'Introduction', 9.

mogelijk dat de handelaren sommige activiteiten/gebeurtenissen hebben weggelaten, waardoor de bronnen niet betrouwbaar kunnen overkomen. De *ricordanze* zijn betrouwbaar, gezien ze niet geschreven zijn voor publicatie. Hierdoor konden de handelaren eerlijk zijn en persoonlijke ervaringen delen.

Een bijzonder geval vormen de *ricordanze* van Paolo da Certaldo. Zijn *ricordanze* zit namelijk op het randje van het literaire genre vanwege de sterk moralistische inslag. Toch kan dit nog als een *ricordanze* beschouwd worden, omdat men er vanuit kan gaan dat er herinneringen zijn opgeschreven voor de volgende generatie. Paolo verwijst daarbij voortdurend naar zijn eigen ervaringen.⁴³

In de periode tussen 1300 en 1500 hebben deze handelaren veel meegemaakt. Dit alles kan niet in dit onderzoek behandeld worden. Hierbij valt te denken aan meerdere uitbraken van de pest en de verschillende oorlogen die werden gevoerd. Een aantal handelaren heeft inderdaad over deze gebeurtenissen geschreven, maar vanwege de grote hoeveelheid en de specifieke aard van het onderzoeksonderwerp, worden deze verder buiten beschouwing gelaten

De families Morelli, Pitti, de' Sirigatti werkten als handelaren in de textiel.⁴⁴ De snelgroeïende economie van Florence zorgde voor een proces waarbij gilden werden gescheiden. De textielindustrie bevatte onder andere gilden rondom wol, zijde en linnen.⁴⁵ De families Morelli en Pitti werkten in de wolgilde. Dit was één van de vijf grootste gilden van de stad.⁴⁶ Aan het begin van de veertiende eeuw telde de wolgilde tussen de 600 en 700 investeerders en ondernemers, werkzaam in 200 tot 300 verschillende bedrijven, met minstens 10.000 ambachtslieden en arbeiders onder zich.⁴⁷ Er kan dus gezegd worden dat de wolgilde voor veel inkomsten zorgde en de economie draaiende hield.

Van de andere handelsfamilies is ook bekend wat zij verhandelden. De familie Da Certaldo verhandelde graan en de familie Velluti had een eigen bank- en handelsbedrijf.⁴⁸

In de historiografie is reeds in het kort de macht van de handelaren in Florence besproken. Uit de *ricordanze* van Morelli, Pitti en Velluti blijkt dat alle drie de mannen een functie hebben gedragen in het zogenaamde '*priorate of the guilds*'.⁴⁹ Dit prioraat is ontstaan nadat zeven gilden een alliantie aangingen om hun stad te verdedigen, waarmee de gilden zeggenschap kregen in het stadsbestuur.⁵⁰ De kroniekschrijver Dino Compagni schreef dat de handelaren in deze functies echter

43 Ibidem, 15.

44 Najemy, *A history of Florence 1200-1575*, 101, 206. En: Michael Mallett, 'Short Notice', *The English Historical Review* 57 (1972) 175, 342.

45 Najemy, *A history of Florence 1200-1575*, 40.

46 Ibidem, 77.

47 Ibidem, 100.

48 Branca, 'Introduction', 14. En: Najemy, *A history of Florence 1200-1575*, 18.

49 Morelli, 'Memoirs', 249. Zie ook: Bonaccorso Pitti, 'Memoirs', in: Vittore Branca, *Merchant writers: Florentine Memoirs from the Middle Ages and Renaissance*. Trans. Murtha Baca. (Toronto 2015) 311. Eveneens: Donato Velluti, 'Memoirs', in: Vittore Branca, *Merchant writers: Florentine Memoirs from the Middle Ages and Renaissance*. Trans. Murtha Baca. (Toronto 2015) 367. En tot slot: Najemy, *A history of Florence 1200-1575*, 74.

50 Najemy, *A history of Florence 1200-1575*, 74.

zich niet aan de wetten hielden en corrupt waren. Het prioraat bevorderde wel de opkomst van leiderschap binnen de elite van de handels- en bankiersfamilies.⁵¹ Dit kan invloed hebben op hoe de handelaren zelf naar hun vrouwen keken. Het kan zijn dat ze hierdoor erg verlangen naar onderdanige vrouwen of juist naar vrouwen die hen hielpen met dit beroep. Hier wordt naar gekeken in hoofdstuk 3.

1.3 Deelconclusie

De *ricordanze* stammen af van de boekhouding van een koopman. De *ricordanze* werden ook alleen geschreven voor familie en niet voor publicatie. De grote hoeveelheid *ricordanze* in Florence geven ons een blik in het familielevens en laten zien hoe belangrijk familie was voor de handelaren. Drie van de vijf handelaren hielden zich voornamelijk bezig met textiel, terwijl de andere handelaren in andere producten handelden. Morelli, Pitti en Velluti bleken belangrijke handelaren te zijn geweest door hun positie in het prioraat van de gilden. In het familielevens van deze handelaren hoorden vrouwen thuis. De kijk van de handelaren op deze vrouwen, wordt onderzocht in hoofdstuk 3. Nu wordt in hoofdstuk 2 eerst de positie van vrouwen in de middeleeuwen behandeld zoals deze staat omschreven in de secundaire literatuur.

⁵¹ Ibidem, 80.

Hoofdstuk 2: De positie van vrouwen

In het vorige hoofdstuk is de historische context van de primaire bronnen behandeld. In dit hoofdstuk wordt er gekeken naar de positie van vrouwen in de Middeleeuwen aan de hand van de secundaire literatuur, met in het bijzonder aandacht voor de positie van vrouwen in Italië en Florence. De relevante aspecten van de positie van vrouwen voor dit onderzoek worden in dit hoofdstuk besproken.

2.1 De positie van vrouwen in de Middeleeuwen

De positie van vrouwen in de Middeleeuwen is niet gemakkelijk te beschrijven, want er is reeds veel over geschreven. Er moet vooreerst rekening gehouden worden met de verschillende indelingen en periodisering van de Middeleeuwen.

2.1.1 De verschillende indelingen van de samenleving

In het handboek *Eeuwen des Onderscheids* van de historici Wim Blockmans en Peter Hoppenbrouwers, worden de drie standen van de middeleeuwse samenleving besproken die tot de twaalfde eeuw leidend waren.⁵² De drie standenmaatschappij bestond meer bepaald uit: 'bidders (geestelijken), strijders en mensen die handarbeid verrichtten'.⁵³ Deze standenmaatschappij is zowel toepasbaar op mannen als op vrouwen. De strijders worden bij de vrouwen ook wel adellijke vrouwen genoemd. Historica Shahar ziet ook een andere mogelijkheid tot indeling van de vrouwelijke groep binnen de samenleving. Deze indeling is gebaseerd op de huwelijksstatus van een vrouw, waarbij een onderscheid wordt gemaakt tussen ongehuwde vrouwen, gehuwde vrouwen en weduwen.⁵⁴

Wat deze indelingen van de samenleving niet "vertellen" is dat de vrouw in de Middeleeuwen over het algemeen ondergeschikt was aan haar man. Over het ontstaan van deze onderdanigheid bestaat enige onenigheid onder historici. In de historiografie kwamen de standpunten van Karras en Power al aan bod. De Franse historica Régine Pernoud voegt een argument toe aan de discussie. Met een citaat uit een christelijke brief laat Pernoud zien dat de onderdanigheid al vroeg terug te vinden is in het christelijk geloof: 'De man is immers niet geschapen om de vrouw, maar de vrouw om de man.'⁵⁵ Ondanks deze discussie over het ontstaan van de onderdanigheid zijn historici als Karras, Pernoud en Power het eens dat de vrouw tijdens de gehele middeleeuwen ondergeschikt was aan haar man.

2.1.2 Periodisering van de Middeleeuwen

De Middeleeuwen beslaan/duren ongeveer 1000 jaar. Historici kiezen vaak verschillende begin- en eindpunten. Het is een bijzonder groot tijdsbestek als je bijvoorbeeld kijkt naar de vier feministische golven die vanaf de jaren 1960 tot heden hebben plaatsgevonden.⁵⁶ In dit onderzoek staat de periode 1300-1500 centraal.

52 Wim Blockmans en Peter Hoppenbrouwers, *Eeuwen des Onderscheids. Een geschiedenis van middeleeuws Europa* (Amsterdam 2002) 372.

53 Blockmans en Hoppenbrouwers, *Eeuwen des Onderscheids*, 104.

54 Shahar, *Tussen ideaal en werkelijkheid*, 16.

55 Régine Pernoud, *Vrouwen in de Middeleeuwen: haar politieke en sociale betekenis*. Vert. Eric de Marez Oyens (Parijs 1980, eerste vertaalde druk Baarn 1986) 122.

56 Jennifer Baumgardner and Amy Richards, *ManifestA: young women, feminism, and the future* (New York 2000, tenth anniversary edition 2010) 7.

Vanaf de twaalfde eeuw heeft er een ontwikkeling plaatsgevonden die van belang is voor dit onderzoek. Vanaf dat tijdstip moesten immers nieuwe stedelijke groepen een plaats krijgen in de standenmaatschappij.⁵⁷ De burgerij, bestaande uit onder andere handelaren, was opgekomen met de ontwikkeling het handelskapitalisme, wat één van de oorzaken was voor het ontstaan van de stedelijke samenlevingen.⁵⁸ Deze nieuwe stand bracht ook een nieuw soort vrouw met zich mee: de stedelijke vrouwen die niet werkten.⁵⁹ Dit wil niet zeggen dat er geen vrouwen waren die werkten in de stad, deze waren er zeker, volgens Blockmans en Hoppenbrouwers.⁶⁰ Het werd voor de werkende vrouwen echter steeds moeilijker om onafhankelijke ondernemsters te zijn, en de gilden lieten vrouwen niet meer toe.⁶¹ De stedelijke vrouwen die niet werkten zijn voor dit onderzoek van belang.

2.2 De positie van vrouwen in middeleeuws Italië en Florence

Met de ontwikkeling van het handelskapitalisme werden gilden in Italië steeds machtiger waarbij zij onderdeel werden van de sociale, economische en politieke structuur en cultuur in een stad. De gilden zorgden ervoor dat de landelijke adel grotendeels omver werd geworpen.⁶² De handelsfamilies en bankiers, ook wel 'nieuwe mannen' genoemd,⁶³ gingen hun plaats in het stadsbestuur opeisen.⁶⁴ De 'nieuwe mannen' trouwden met vrouwen, waarvan werd verwacht dat zij niet werkten, maar zich bezig zouden houden met het bestieren van het huishouden.⁶⁵ Hier ontstond de nieuwe vrouw die was gebaseerd op het privédoel en niet op het werk.⁶⁶

2.2.1 De verwachtingen over vrouwen

Met de opkomst van het handelskapitalisme kwamen er ook nieuwe verwachtingen vanuit de man naar een vrouw. Vanaf de veertiende eeuw kwam er een heropleving van het klassieke Latijnse onderwijs. Het werd mode om adellijke vrouwen en vrouwen uit de bourgeoisie te leren lezen en schrijven in het Italiaans en in het Latijn.⁶⁷ Naast deze scholing werden vrouwen ook opgevoed om aan de behoeften van mannen te voldoen: erfgenamen krijgen en het huishouden runnen.⁶⁸ Een ideale

⁵⁷ Blockmans en Hoppenbrouwers, *Eeuwen des Onderscheids*, 372.

⁵⁸ Linda E. Mitchell, 'Part IV. Economics and Work in the Urban World: Introduction', in: Linda E. Mitchell (ed.), *Women in Medieval Western European Culture* (New York 1999, 2011) 238.

⁵⁹ Bot, *Tussen verering en verachting*, 52.

⁶⁰ Blockmans en Hoppenbrouwers, *Eeuwen des Onderscheids*, 374.

⁶¹ Howell, 'Gender in the Transition to Merchant Capitalism', 561.

⁶² Mitchell, 'Part IV. Economics and Work in the Urban World: Introduction', 238.

⁶³ Howell, 'Gender in the Transition to Merchant Capitalism', 562.

⁶⁴ Mark Angelos, 'Urban Women, Investment, and the Commercial Revolution of the Middle Ages', in: Linda E. Mitchell (ed.), *Women in Medieval Western European Culture* (New York 1999, 2011) 257.

⁶⁵ Merry E. Wiesner-Hanks, 'Marriage', in: Diana Robin, Anne R. Larsen and Carole Levin (eds.), *Encyclopedia of Women in the Renaissance. Italy, France, and England* (Santa Barbara 2007) 239.

⁶⁶ Howell, 'Gender in the Transition to Merchant Capitalism', 561.

⁶⁷ Jane Stevenson, 'Latin Learning and Women', in: Diana Robin, Anne R. Larsen and Carole Levin (eds.), *Encyclopedia of Women in the Renaissance. Italy, France, and England* (Santa Barbara 2007) 118. En: Power, *De vrouw in de Middeleeuwen*, 88.

⁶⁸ Bennett and Karras, 'Women, Gender, and Medieval Historians', 10.

bruid was gezond, fit, respectvol, jong, aantrekkelijk en een maagd.⁶⁹ *'Ideally, the 'good wife' was sexually faithful, deferential, and her husband's trustworthy agent.'*⁷⁰

2.2.2 Aspecten rondom het huwelijk

Het geen toegang krijgen tot de gilden was niet het enige wat vrouwen werd ontzegd in Italië. Vrouwen in Noord-Italië hadden geen erfrecht. De nalatenschap van een Italiaanse familie moest binnen de familie gehouden worden. Dit betekende dat de mannen, dragers van de familienaam alles erfden.⁷¹ Met de verschuiving van de erfrechnormen kreeg de bruidsschat bovendien een nieuw doel. De bruidsschat was niet langer meer een huwelijksgeschenk, maar werd gezien als het aandeel van de vrouw in het patrimonium. Dat betekende dat de vrouw daarna geen aanspraak meer had op de erfenis van haar vader. De vrouw kon alleen een groter deel van de erfenis krijgen als er dus geen mannelijke opvolgers zouden zijn.⁷²

In Italië hadden vrouwen zeggenschap over hun bruidsschat. Het was namelijk voor de vrouw *'one of the most strongly stated rights in the civil law'*.⁷³ De bruidsschat kon terugkeren naar de vrouw zodra zij weduwe werd, om in haar levensonderhoud te voorzien.⁷⁴ Stadsbesturen in Italië probeerden op deze terugkeer toe te zien.⁷⁵ Dit gebeurde alleen niet altijd en ook niet onmiddellijk.⁷⁶

In Florence was de bruidsschat zo belangrijk dat de waarde van de bruidsschat in bijna een eeuw tijd verdubbelde. Hierdoor werd in 1425 door de regering van de Republiek Florence besloten om de families te helpen. De regering maakte een fonds voor bruidsschatten, genaamd *'Monte delle Doti'*.⁷⁷ Vaders konden geld storten bij de geboorte van een dochter en tegen de tijd dat zij de huwbare leeftijd had bereikt was het bedrag gegroeid tot een redelijke bruidsschat.⁷⁸ Historicus Stanley Chojnacki is van mening dat *'higher dowry values put more wealth in the hands of women and amplified their power and roles in the family.'*⁷⁹ Terwijl andere historici hier niet zo zeker van zijn. Volgens historica Serena Ferente werden jonge weduwen met een grote bruidsschat juist vaak gedwongen om te hertrouwen, anders zou het weduwschap *'a unique opportunity of independence and power'* zijn.⁸⁰

Naast de bruidsschat was het voor de man ook belangrijk om te kijken naar de familie van de moeder van de bruid. Via deze weg probeerde de man zijn familie vrij

69 Julius Kirshner, 'Family and marriage: a socio-legal perspective', in: John M. Najemy, *The Short Oxford History of Italy: Italy in the Age of the Renaissance 1300-1550* (Oxford 2004, reprinted version 2005) 92. En: Karras, *Sexuality in Medieval Europe*, 38.

70 Kirshner, 'Family and marriage: a socio-legal perspective', 97.

71 Angelos, 'Urban Women, Investment, and the Commercial Revolution of the Middle Ages', 260.

72 Kathryn Reyerson and Thomas Kuehn, 'Women and Law in France and Italy', in: Linda E. Mitchell (ed.), *Women in Medieval Western European Culture* (New York 1999, 2011) 138.

73 Thomas Kuehn, *Family and Gender in Renaissance Italy, 1300-1600* (New York 2017) 111.

74 Serena Ferente, 'Women and the state', in: Andrea Gamberini and Isabella Lazzarini (eds.), *The Italian Renaissance State* (Cambridge 2012) 347.

75 Angelos, 'Urban Women, Investment, and the Commercial Revolution of the Middle Ages', 260.

76 Reyerson and Kuehn, 'Women and Law in France and Italy', 138.

77 Ferente, 'Women and the state', 348.

78 Najemy, *A history of Florence 1200-1575*, 230.

79 Kuehn, *Family and Gender in Renaissance Italy, 1300-1600*, 114.

80 Ferente, 'Women and the state', 349.

te houden van eventuele familieschandalen.⁸¹ Er werd dus goed onderzoek gedaan naar de bruid, haar bruidsschat en haar familie.

2.2.3 Rechten van vrouwen

Aangezien veel vrouwen hun man overleefden kregen de weduwen een keuze als ze kinderen hadden. De vrouw mocht kiezen tussen de voogdij van de kinderen of hertrouwen. Mocht de vrouw voor de voogdij van haar kinderen kiezen, dan kreeg zij steun uit de nalatenschap van haar man, op voorwaarde dat zij nooit zou hertrouwen. Mocht de vrouw echter voor hertrouwen kiezen, dan kreeg ze haar bruidsschat terug, maar verloor zij wel de voogdij over haar kinderen en de nalatenschap van haar man.⁸² Ferente legt de schuld van deze verplichte keuze bij de angst voor vrouwen met veel macht. Zoals hierboven beschreven kon een grote bruidsschat veel macht opleveren waardoor de vrouwen dus moesten kiezen tussen hun bruidsschat of hun kinderen.⁸³

Een middeleeuwse vrouw kon niet zomaar naar de rechter stappen. '*Women were treated similarly to minors, except that they had greater ease of disposition of dowry than minors and could intervene to aid their husbands or children.*'⁸⁴ Men verwachtte dat de vrouw toestemming vroeg aan haar man. In Florence gingen ze zelfs zo ver dat ze eisten dat elke vrouw toestemming van een man nodig had wanneer zij juridische zaken wilde doen.⁸⁵ Sommige historici zijn hierdoor tot de conclusie gekomen dat Florence, qua juridische structuren, de meest vrouwenhatende stad van Italië was.⁸⁶ Dat de vrouw een mentaal zwakker wezen was, stond in de gehele samenleving centraal, anders had ze niet een onderdanige positie. Maar de vrouw kon met haar bruidsschat, haar man en haar kinderen juridisch toch wel wat bereiken.

2.3 Deelconclusie

Volgens de secundaire literatuur is de positie van de vrouw in de Middeleeuwen ondergeschikt aan haar man. De vrouw kan haar macht en respectievelijke invloed uitoefenen in haar huishouden en aan de hand van haar bruidsschat. Maar zien de handelaren uit dit onderzoek ook een ondergeschikte rol van de vrouw? Of hebben zij juist een hele andere kijk op vrouwen? In het volgend hoofdstuk wordt er gekeken naar de kijk van de handelaren op vrouwen.

81 Najemy, *A history of Florence 1200-1575*, 220.

82 Grace E. Goolidge, 'Widowship and Guardianship', in: Diana Robin, Anne R. Larsen and Carole Levin (eds.), *Encyclopedia of Women in the Renaissance. Italy, France, and England* (Santa Barbara 2007) 389.

83 Ferente, 'Women and the state', 349.

84 Kuehn, *Family and Gender in Renaissance Italy, 1300-1600*, 65.

85 Reyerson and Kuehn, 'Women and Law in France and Italy', 139.

86 Kuehn, *Family and Gender in Renaissance Italy, 1300-1600*, 27.

Hoofdstuk 3: De analyse van de bronnen

In de vorige twee hoofdstukken is er gekeken naar de historische context van deze bronnen en de positie van vrouwen in de Middeleeuwen aan de hand van de secundaire literatuur. In dit hoofdstuk staat de inhoud van de bronnen centraal. Het hoofdstuk bestaat uit drie delen, die allemaal een deelvraag beantwoorden.

3.1 De verwachtingen van Paolo da Certaldo

In dit deelhoofdstuk probeer ik een antwoord te vinden op de deelvraag: Welk gedrag verwachtten de Florentijnse handelaren van vrouwen?

Het *Book of Good Practices* door Paolo da Certaldo geeft een goed beeld van wat er van vrouwen werd verwacht aan gedrag. Zoals in hoofdstuk 1 duidelijk is geworden is da Certaldo een handelaar. De bron bevat maar liefst 388 punten over goed gedrag.⁸⁷ Het boek is gericht op het gedrag van mannen, maar er zijn vele punten die gaan over vrouwen.

Het eerste wat opvalt als je de punten over vrouwen onder elkaar zet, is dat er volgens hem twee soorten vrouwen zijn: '*a good woman and a bad woman*'.⁸⁸ Er worden geen lijstjes gegeven met eigenschappen passend bij een goede vrouw en bij een slechte vrouw. Er worden daarentegen echt wel een aantal eigenschappen genoemd, zoals punt 170: '*A good woman, who serves her husband well, governs him*'.⁸⁹

Het bovengenoemde citaat laat ook meteen een ander opvallend aspect zien. Er is veel respect te zien voor vrouwen, maar de onderdanige rol die uit de historiografie (zie ook hoofdstuk 2) blijkt, is ook terug te zien. Het citaat zegt immers dat de vrouw die haar man dient, het respect krijgt van haar man waardoor de man luistert naar zijn vrouw en er iets mee doet. Het citaat laat een onderdanige houding van de vrouw zien, maar tegelijkertijd geeft het ook de macht van een vrouw over haar man weer. De vrouw heeft dus zowel een onderdanige houding als een actieve houding, omdat zij haar man regeert, zoals wordt beschreven in bovengenoemde citaat.

De onderdanigheid is ook te zien bij ongetrouwde vrouwen: '*Women are very vain and flighty; so when a woman doesn't have a husband, she is in great peril*'.⁹⁰ De vrouw kan volgens dit citaat niet goed door het leven zonder een man. Een vrouw is zwak en lichtzinnig en daardoor een gevaar voor zichzelf. Als een vrouw een man vindt, houdt de man deze eigenschappen in gezonde balans waardoor de vrouw geen gevaar meer is voor zichzelf.

Uit de twee bovengenoemde citaten is te concluderen dat da Certaldo rekening houdt met het verschil tussen getrouwde vrouwen en ongetrouwde vrouwen. In

⁸⁷ Paolo da Certaldo, 'Book of Good Practices', in: Vittore Branca, *Merchant writers: Florentine Memoirs from the Middle Ages and Renaissance*. Trans. Murtha Baca. (Toronto 2015) 97.

⁸⁸ Da Certaldo, 'Book of Good Practices', 62.

⁸⁹ Ibidem, 60.

⁹⁰ Ibidem, 53-54.

hoofdstuk 2 is dit ook terug gekomen. Vrouwen werden vaak ingedeeld op hun huwelijks status. Het huwelijk was voor een vrouw dus een belangrijke gebeurtenis voor haar status in de samenleving.

Om ervoor te zorgen dat een man de juiste vrouw huwde, werd er nadruk gelegd op de goede afkomst van de vrouw: '*When you take a wife, take good care that she be born of good father and mother, and that her grandmother was a woman of good reputation*'.⁹¹ Betekent dit dat de man bang was om een slechte naam te krijgen? Najemy vond van wel. Volgens hem wilden de mannen de familie vrij houden van eventuele familieschandalen.⁹² Kan het ook te maken hebben met de maagdelijkheid van een jonge vrouw? '*A reputation for chastity in a woman is a delicate thing, like a beautiful flower*'.⁹³ Het intact houden van de maagdelijkheid is een belangrijk aspect volgens Karras, zoals benoemd in hoofdstuk 2.⁹⁴

Naast de de bovengenoemde verwachtingen, werd in het vorige hoofdstuk ook gesproken over educatie en het huishouden. Over beide onderwerpen wordt in het *Book of Good Practices* niet gesproken. Kortom, uit het boek van da Certaldo blijkt dat het gedrag van vrouwen ondergeschikt moet zijn aan die van haar man, maar dat de getrouwde vrouw wel invloed kan uitoefenen op haar man als zij respect krijgt van haar man. De onderdanige rol van een ongetrouwde vrouw is vele malen groter en alleen een man kan de vrouw helpen om balans te vinden in haar eigenschappen. De ongetrouwde vrouw moest zich net als haar moeder en grootmoeder netjes gedragen en haar kuisheid bewaren anders zou een man niet met haar willen trouwen.

3.2 Het huwelijk

Deze paragraaf beantwoordt de deelvraag: Hoe omschrijven de Florentijnse handelaren het huwelijk in hun *ricordanze*? Omdat het huwelijksvraagstuk veelomvattend is, wordt dit hoofdstuk ook onderverdeeld in twee verschillende paragrafen, te weten 'de bruid en haar familie' en het 'huwelijk zelf en als politieke gebeurtenis'.

3.2.1 De bruid en haar familie

In hoofdstuk 2 is uitvoerig de Florentijnse bruidsschat besproken. Uit de *ricordanze* van Morelli, Pitti en Velluti komen verschillende factoren naar voren die hiermee verband houden. Morelli vermeldt in zijn *ricordanze* de verschillende bedragen van de bruidsschatten die zijn voorouders en familie hebben ontvangen. Zo schrijft Morelli '*He [Calandro] took to wife Monna Cilia, [...] he got a dowry of five hundred gold florins*'.⁹⁵ Morelli spreekt zelfs over de bruidsschat van zijn vrouw: '*I got a dowry with her of a thousand florins*'.⁹⁶ Het bedrag is dus verdubbeld ten opzichte van zijn

91 Ibidem, 48.

92 Najemy, *A history of Florence 1200-1575*, 220.

93 Da Certaldo, 'Book of Good Practices', 45.

94 Karras, *Sexuality in Medieval Europe*, 38.

95 Morelli, 'Memoirs', 117.

96 Ibidem, 182.

voorouders. Of hier gebruik gemaakt is van de *Monte delle doti* is niet bekend.⁹⁷ Opvallend is nog dat Pitti uitgebreider spreekt over de bruidsschat: '*She got a dowry of 1,000 gold florins in cash and promised gifts of 100 and 300 florins*'.⁹⁸ Maar over de bruidsschat van zijn eigen dochter zegt Pitti niks.⁹⁹ Dit is ook terug te zien bij de *ricordanze* van Velluti die niks zegt over de bruidsschat van zijn vrouw.¹⁰⁰ Een mogelijke verklaring is te vinden bij Morelli: '*You will find the date and the amount of the dowry in his papers*'.¹⁰¹ Dit laat zien dat de bruidsschatten niet altijd door iedereen werden opgeschreven, maar dat dit door de andere familie is opgeschreven.

Er werd niet alleen naar de bruidsschat gekeken maar ook naar de familie van de bruid. Da Certaldo sprak net als Najemy over het feit dat er vooral naar de familie van de moeder van de bruid werd gekeken. Opvallend is dat er ook vaak gesproken wordt over de vader, zoals bij Velluti: '*the daughter of the late Messer Covone de' Covini*'.¹⁰² Dit wil niet zeggen dat de moeder helemaal niet besproken wordt. Bij de zoon van Pitti worden beide ouders van de bruid genoemd.¹⁰³ Er wordt dus verder gekeken dan alleen naar de moeder van de bruid, vaak wordt de vader er ook bij genoemd in de *ricordanze* van deze handelaren.

3.2.2. *Het huwelijk zelf en als politieke verbintenissen.*

De bruidsschat en het onderzoek naar de schoonfamilie leveren normaal gesproken een huwelijk op. In de *ricordanze* van de handelaren staan vermeldingen van verschillende huwelijken, maar er staat geen beschrijving bij hoe het huwelijk precies verliep en of er problemen waren. Dit wil niet zeggen dat er niks over gesproken wordt.

In de *ricordanze* van Velluti is er sprake van enige ontevredenheid: '*After I took a wife, for 7 or 8 years I suffered from stomach ailments and colic*'.¹⁰⁴ Velluti geeft hier de schuld aan zijn vrouw wat vreemd is, want een paar pagina's verder schrijft hij het volgende over zijn huwelijk met dezelfde vrouw: '*I was very happy with her, and while she lived every good befell me, both in terms of my family and my advancement in the world*'.¹⁰⁵ Hieruit kan worden opgemaakt dat het huwelijk voor Velluti niet was zoals hij had gehoopt, maar dat het hem in de wereld buiten het huwelijk veel gebracht heeft. Velluti benoemt niet voor niets dat er veel goeds kwam voor de familie en zijn vooruitgang in de wereld. Er kan hier dus sprake zijn van een ongelukkig huwelijk voor het bruidspaar, maar dit lieten zij niet aan de buitenwereld merken.

97 Najemy, *A history of Florence 1200-1575*, 229.

98 Pitti, 'Memoirs', 338.

99 Ibidem, 343.

100 Velluti, 'Memoirs', 366-367.

101 Morelli, 'Memoirs', 121.

102 Velluti, 'Memoirs', 366.

103 Morelli, 'Memoirs', 182. En: Pitti, 'Memoirs', 342.

104 Velluti, 'Memoirs', 364.

105 Ibidem, 367.

De “ongelukkige” huwelijken zouden weleens kunnen voortkomen uit politieke huwelijken. De handelaren Morelli en de’ Sirigatti bespreken allebei huwelijken die zijn gesloten omwille van politiek. Morelli bespreekt een huwelijk waarbij het doel was om politieke ondersteuning te krijgen: *‘they married [...] in order to have more support against Paolo’*.¹⁰⁶ Bij de’ Sirigatti werd een huwelijk ingezet om vrede te creëren in een aanslepende familieruzie (de beschrijving van de ruzie is te vinden in de *ricordanze*)¹⁰⁷: *‘Ruzza had a son named Niccolino, whom he married to a daughter of the Scolari family in order to make peace with that family’*.¹⁰⁸

Bovenstaande wil niet zeggen dat er geen gelukkige huwelijken werden gesloten in de periode van 1300 tot 1500. In de *ricordanze* van Morelli wordt gesproken over het verlies van Morelli’s zoon. Opvallend is dat Morelli schrijft in het meervoud: *‘we have tried to keep him out of our thoughts [...] we are praying. After he died, we left the house’*.¹⁰⁹ Morelli spreekt hier over zichzelf en over zijn vrouw.¹¹⁰ Bij deze belangrijke gebeurtenis deelt Morelli niet alleen zijn emoties maar ook die van zijn vrouw. Deze citaten laten zien dat het huwelijk van Morelli en zijn vrouw erg sterk is en dat zij als één team deze moeilijke periode trotseren. Dit wordt niet gezien in een ongelukkig huwelijk.

Ondanks dat er geen uitgebreide beschrijvingen bestaan zijn van huwelijken, zijn er wel positieve beschrijvingen over vrouwen in de familie. Ondanks het mogelijk ongelukkige huwelijk schrijft Velluti een redelijk positieve zin over zijn vrouw: *‘a dear, wise, very good women, though not a beautiful one’*.¹¹¹ De handelaren hebben het niet alleen over hun eigen vrouwen, maar ook over de andere vrouwen in de familie. Zo beschrijft Morelli de vrouw van Bartolomeo als *‘a wise women, very eloquent and sagacious’*.¹¹² Uit de positieve beschrijvingen van vrouwen kan geconcludeerd worden dat er gelukkige huwelijken hebben plaatsgevonden, waarin vrouwen waarschijnlijk veel werden gewaardeerd en gerespecteerd.

De *ricordanze* laten dus zien dat er verschillende opvattingen bestaan over het huwelijk, ondanks dat er geen uitgebreide beschrijvingen van huwelijken in beschreven staan. Er waren gelukkige en ongelukkige huwelijken. Daarnaast werd het huwelijk zelfs ingezet in de politiek. Voor elk van deze huwelijken werd de familie van de bruid gecontroleerd. Uit de *ricordanze* blijkt dat niet alleen de moeder werd gecontroleerd, maar ook de vader. De bruidsschat werd door de bruidegom in beslag genomen. Sommige bruidegommen maken het bedrag wel bekend, anderen niet.

106 Morelli, 'Memoirs', 121-122.

107 Voor de rol van politieke verbintenissen in de Florentijnse samenleving, zie Najemy, *A history of Florence 1200-1575*, 225-231.

108 Lapo di Giovanni Niccolini de’ Sirigatti, 'Book of Family Affairs', in: Vittore Branca, *Merchant writers: Florentine Memoirs from the Middle Ages and Renaissance*. Trans. Murtha Baca. (Toronto 2015) 381.

109 Morelli, 'Memoirs', 225.

110 Ibidem, 224.

111 Velluti, 'Memoirs', 366-367.

112 Morelli, 'Memoirs', 124-125.

3.3 Kritiek op vrouwen

Deze paragraaf behandelt de laatste deelvraag: Welke kritiek hadden Florentijnse handelaren op vrouwen in hun *ricordanze*? In deze paragraaf wordt kort stilgestaan bij eventuele punten van kritiek. Hier kan nog uitvoeriger naar gekeken worden, maar daarvoor zou er een eventueel vervolgonderzoek moeten komen.

3.3.1 De keuze van de weduwe

Morelli spreekt in zijn *ricordanze* over zeven tegenslagen uit zijn jeugd. De 'second misfortune' is voor dit onderzoek van belang.¹¹³ De tweede tegenslag van Morelli heeft betrekking op het hertrouwen van zijn moeder nadat zijn vader is overleden. Morelli heeft hierdoor het idee gekregen dat zijn moeder hem heeft achtergelaten.

In hoofdstuk 2 is er ook geschreven over de keuze van de weduwe. De moeder kan kiezen om voor haar kinderen te zorgen of hertrouwen waarbij ze haar kinderen niet meeneemt.¹¹⁴ Morelli lijkt hierdoor getraumatiseerd waardoor hij zelfs een oplossing bedenkt voor toekomstige vaders: '*And if your are worried that your widow will remarry, and that your children will be poorly cared for by guardians, then it seems better to me to leave them as wards of the Florentine government*'.¹¹⁵ Morelli is niet tevreden over hoe hij door zijn moeder en zijn voogden is behandeld. Is hier sprake van kritiek op de vrouw/moeder? De interpretatie hier is dat er sprake is van kritiek omdat Morelli hier de schuld geeft aan zijn moeder omdat zij niet voor haar kinderen heeft gekozen.

Deze kritiek is niet per definitie van invloed op de positie van vrouwen in deze periode. In dit onderzoek is dit het enige bewijs van de keuze in de gebruikte *ricordanze*. Wel kan het invloed hebben op hoe Morelli de positie van vrouwen ziet en hoe hij omgaat met zijn testament en hierdoor misschien zijn vrouw deels buiten spel zet, als zij de keuze krijgt. Aan de andere kant bleek Morelli ook een goed huwelijk te hebben. Hierdoor heeft hij er misschien voor gekozen om niks te doen.

3.3.2 De vrouw die een handelaar beschuldigt

In de *ricordanze* van de' Sirigatti wordt gesproken over meerdere aanklachten van Monna Antonia tegen de' Sirigatti. Monna Antonia nam het landgoed van haar broer over na diens overlijden zonder testament. Er kan aangenomen worden dat er geen erfgenamen waren aangezien een vrouw de nalatenschap overneemt. Monna Antonia klaagde de' Sirigatti vier keer aan over een huis. Dit huis had de' Sirigatti gekocht, maar hij had het geld teruggekregen voor de afspraak dat het huis zou worden doorgegeven aan de neef van de broer. '*Monna Antonia filed suit against me four times, and I was forced to come to an agreement with her*'.¹¹⁶

113 Morelli, 'Memoirs', 140.

114 Goolidge, 'Widowship and Guardianship', 389.

115 Morelli, 'Memoirs', 143.

116 De' Sirigatti, 'Book of Family Affairs', 382.

Uit dit citaat kan worden afgeleid dat Florence niet eiste dat elke vrouw toestemming nodig had van een man voor een rechtsgang, zoals besproken in hoofdstuk 2.¹¹⁷ De status van Monna Antonia is onbekend en wordt ook niet genoemd. Op het moment dat er toestemming aan een man was gevraagd, had deze naam op zijn minst vermeld moeten staan.

De woordkeuze van de' Sirigatti laat zien dat hij het niet eens was met de overeenkomst. Hij gebruikt namelijk het woord *forced*. In de *ricordanze* van de' Sirigatti is niks meer te vinden over de overeenkomst. Is hier dan sprake van kritiek? Er is zeker sprake van kritiek. De' Sirigatti schrijft namelijk het volgende: '*he was right to trust me, for I would have followed all his instructions to the letter*'.¹¹⁸ Hieruit blijkt dat de broer van Monna Antonia zijn eigen zus niet vertrouwde en daarom het huis in handen heeft gegeven van de' Sirigatti. De kritiek dat vrouwen niet te vertrouwen zijn, geeft een negatief beeld over vrouwen. Het laat zien dat vrouwen zwakker zijn dan mannen. Volgens de' Sirigatti zijn mannen wel te vertrouwen.

De twee bovengenoemde casussen laten zien dat de kritiek die deze twee handelaren hebben gevormd, ook invloed kan hebben op hun kijk op vrouwen. Ondanks dat de twee casussen verschillend zijn, komen zij beide tot dezelfde conclusie, namelijk dat vrouwen niet te vertrouwen zijn. Een vrouw is niet te vertrouwen op het moment dat ze een keuze krijgt, of wanneer een vrouw een landgoed in handen krijgt waarna ze nog meer land wil.

117 Reyerson and Kuehn, 'Women and Law in France and Italy', 139.

118 De' Sirigatti, 'Book of Family Affairs', 382.

Conclusie

Deze scriptie betreft een onderzoek naar de kijk van Florentijnse handelaren op vrouwen, zoals die blijkt uit hun *ricordanze* daterend uit de periode van 1300 tot 1500. In hoofdstuk 1 is een beknopte historische context van de *ricordanze* en de handelaren besproken. Hoofdstuk 2 betreft een algemene bespreking plaatsvond van de positie van vrouwen in de Middeleeuwen uit de secundaire literatuur, met bijzondere aandacht voor de positie van vrouwen in Italië en Florence. In hoofdstuk 3 staat een uitgebreide analyse van de vijf *ricordanze* beschreven, waarmee ik tot de volgende antwoorden ben gekomen.

Bij de eerste deelvraag is gekeken welke verwachtingen Florentijnse handelaren over vrouwen hadden. Uit de bron van da Certaldo is gebleken dat handelaren verwachtten dat vrouwen ondergeschikt bleven aan hun mannen. Da Certaldo maakt daarbij onderscheid tussen de gehuwde en de ongehuwde vrouw. De gehuwde vrouw zou volgens hem invloed kunnen uitoefenen op haar man op het moment dat zij de man zou gehoorzamen en zijn respect had gewonnen. De ongehuwde vrouw stelde niet veel voor, tot zij een man zou trouwen. De ongehuwde vrouw moest zich netjes gedragen en haar maagdelijkheid bewaken. Voordat zij ging trouwen werd ook het gedrag van haar moeder en grootmoeder onder de loep genomen. De vrouwen konden zich dus geen misstap veroorloven, want dan zouden zij meteen bestempeld worden tot *bad woman*.

De tweede deelvraag betrof de beschrijving van het huwelijk door Florentijnse handelaren. De beschrijvingen waren niet uitgebreid, maar middels de analyse zijn er verschillende opvattingen over het huwelijk naar voren gekomen. Er waren “ongelukkige” huwelijken zoals bij Velluti. Sommige van de “ongelukkige” huwelijken werden voor politieke doeleinden voltrokken. Dit wil niet zeggen dat alle huwelijken ongelukkig waren. Morelli laat met het verlies van zijn zoon zien hoe sterk de band met zijn vrouw was en dat zij deze moeilijke periode samen trotseerden. Ondanks dat het huwelijk gelukkig of ongelukkig zou verlopen, werden de bruid, haar bruidsschat en haar familie (inclusief haar vader) altijd gecontroleerd. Geconcludeerd kan worden dat de Florentijnse handelaren geen eenduidige beschrijving van het huwelijk hebben. De beschrijving is afhankelijk van hoe de handelaren zelf het huwelijk hebben beleefd. De beschrijving van het huwelijk is daarentegen niet makkelijk te vinden waardoor deze op het oog meer een constatering is dan een echte volledige beschrijving.

De laatste deelvraag had betrekking op de kritiek van vrouwen. Hierbij is gekeken naar twee casussen uit de *ricordanze* van Morelli en de' Sirigatti. Hieruit kan geconcludeerd worden dat beide casussen kritiek hebben op vrouwen. Morelli vertrouwt zijn moeder niet meer, nadat de moeder de keuze van de weduwe moest maken. Daarnaast is het mogelijk dat Morelli niet langer vertrouwen heeft in toekomstige vrouwen die deze keuze ook moeten maken. De' Sirigatti schrijft dat de broer van Monna Antonia geen vertrouwen in haar had. Dat bleek volgens de'

Sirigatti overigens terecht, omdat Monna Antonia maar liefst vier keer een aanklacht heeft gedaan tegen de' Sirigatti, die alleen maar de afspraak van de broer van Monna Antonia nakwam. De kritiek die Florentijnse handelaren hadden op vrouwen in hun *ricordanze*, betrof voornamelijk dat vrouwen niet te vertrouwen waren.

Samengevat, de kijk op vrouwen blijkens de *ricordanze* is dus niet in één zin te beantwoorden. Uit de verschillende *ricordanze* blijkt dat de vrouw ondergeschikt is aan haar man en dat zij goed gedrag moet vertonen om niet meteen als een slechte vrouw te worden afgebeeld. Het huwelijk moet ervoor zorgen dat de eigenschappen van de vrouw in balans zijn. De huwelijken zelf kunnen zowel gelukkig als ongelukkig uitpakken. Hoe het huwelijk uitpakte voor de handelaar in kwestie, bepaalt ook hoe positief de handelaar is over zijn vrouw. Er zijn positieve beschrijvingen over de vrouwen, maar er is vanuit de handelaren ook kritiek op bepaalde vrouwen. Dit zijn niet zozeer hun eigen vrouwen, maar bijvoorbeeld een moeder of een aanklaagster. De kritiek die de handelaren hadden was vooral gericht op het feit dat vrouwen niet te vertrouwen zouden zijn. De kijk vanuit de Florentijnse handelaren op vrouwen verschilt dus per handelaar en is afhankelijk van wat hij zelf heeft meegemaakt.

In dit onderzoek is gebruik gemaakt van vijf vertaalde *ricordanze*. Om een beter beeld te krijgen van vrouwen in de periode uit 1300 tot 1500 zouden er meerdere *ricordanze* onderzocht moeten worden. Het vervolgonderzoek kan niet-vertaalde *ricordanze* onderzoeken, waaronder ook de vrouwelijke *ricordanze*. Er zou zelfs gekeken kunnen worden naar *ricordanze* buiten Florence. Dit onderzoek was onvermijdelijk slechts het topje van de ijsberg.

Bibliografie

Afbeelding

The National Gallery of Art, *Ginevra de' Benci* (1967.61.a)
<https://www.nga.gov/collection/art-object-page.50724.html>, 3 juni 2021.

Primaire bronnen

Da Certaldo, Paolo, 'Book of Good Practices', in: Vittore Branca, *Merchant writers: Florentine Memoirs from the Middle Ages and Renaissance*. Trans. Murtha Baca. (Toronto 2015).

De'Sirigatti, Lapo di Giovanni Niccolini, 'Book of Family Affairs', in: Vittore Branca, *Merchant writers: Florentine Memoirs from the Middle Ages and Renaissance*. Trans. Murtha Baca. (Toronto 2015).

Morelli, Giovanni di Paolo, 'Memoirs', in: Vittore Branca, *Merchant writers: Florentine Memoirs from the Middle Ages and Renaissance*. Trans. Murtha Baca. (Toronto 2015).

Pitti, Bonaccorso, 'Memoirs', in: Vittore Branca, *Merchant writers: Florentine Memoirs from the Middle Ages and Renaissance*. Trans. Murtha Baca. (Toronto 2015).

Velluti, Donato, 'Memoirs', in: Vittore Branca, *Merchant writers: Florentine Memoirs from the Middle Ages and Renaissance*. Trans. Murtha Baca. (Toronto 2015).

Secundaire literatuur

Angelos, Mark, 'Urban Women, Investment, and the Commercial Revolution of the Middle Ages', in: Linda E. Mitchell (ed.), *Women in Medieval Western European Culture* (New York 1999, 2011) PDF e-book.

Baca, Murtha, 'Translator's Note', in: Vittore Branca, *Merchant writers: Florentine Memoirs from the Middle Ages and Renaissance*. Trans. Murtha Baca. (Toronto 2015).

Baumgardner, Jennifer and Amy Richards, *ManifestA: young women, feminism, and the future* (New York 2000, tenth anniversary edition 2010) PDF e-book.

Bennett, Judith and Ruth Karras, 'Women, Gender, and Medieval Historians', in: Judith Bennett and Ruth Karras (eds.), *The Oxford Handbook of Women and Gender in Medieval Europe* (Oxford 2013) PDF e-book.

Blockmans, Wim en Peter Hoppenbrouwers, *Eeuwen des Onderscheids. Een geschiedenis van middeleeuws Europa* (Amsterdam 2002).

Bot, Peter, *Tussen Verering en Verachting. De rol van de vrouw in de middeleeuwse samenleving 500-1500* (Kampen 1990).

- Branca, Vittore, 'Introduction', in: Vittore Branca, *Merchant writers: Florentine Memoirs from the Middle Ages and Renaissance*. Trans. Murtha Baca. (Toronto 2015).
- Ciappelli, Giovanni, *Memory, family and self: Tuscan family books and other European egodocuments (14th-18th Century)*. Trans. Susan Amanda George. (Leiden 2014).
- Ferente, Serena, 'Women and the state', in Andrea Gamberini and Isabella Lazzarini (eds.), *The Italian Renaissance State* (Cambridge 2012) PDF e-book.
- Goolidge, Grace E., 'Widowship and Guardianship', in: Diana Robin, Anne R. Larsen and Carole Levin (eds.), *Encyclopedia of Women in the Renaissance. Italy, France, And England* (Santa Barbara 2007) PDF e-book.
- Howell, Martha, 'Gender in the Transition to Merchant Capitalism', in: Judith Bennett and Ruth Karras (eds.), *The Oxford Handbook of Women and Gender in Medieval Europe* (Oxford 2013) PDF e-book.
- Karras, Ruth Mazo, *Sexuality in Medieval Europe. Doing Unto Others*. (Abingdon 2007, third edition 2017).
- Kirshner, Julius, 'Family and marriage: a socio-legal perspective', in John M. Najemy, *The Short Oxford History of Italy: Italy in the Age of Renaissance 1300-1550* (Oxford 2004, reprinted version 2005) PDF e-book.
- Kuehn, Thomas, *Family and Gender in Renaissance Italy, 1300-1600* (New York 2017) PDF e-book.
- Mallett, Michael, 'Short Notice', *The English Historical Review* 57 (1972) 342, 174-175.
- Mitchell, Linda E., 'Part IV. Economics and Work in the Urban World: Introduction', in: Linda E. Mitchell (ed.), *Women in Medieval Western European Culture* (New York 1999, 2011) PDF e-book.
- Najemy, John M., *A history of Florence, 1200-1575* (Singapore 2006, paperback edition 2008).
- Pernoud, Régine, *Vrouwen in de Middeleeuwen: haar politiek en sociale betekenis*. Vert. Eric de Marez Oyens (Parijs 1980, eerste vertaalde druk Baarn 1986).
- Reyerson, Katheryn and Thomas Kuehn, 'Women and Law in France and Italy', in: Linda E. Mitchell (ed.), *Women in Medieval Western European Culture* (New York 1999, 2011) PDF e-book.
- Power, Eileen, *De vrouw in de Middeleeuwen*. Vert. J.M.Capel-Mulder (Oxford 1975, tweede vertaalde druk 1980).

Shahar, Shulamith, *Tussen ideaal en werkelijkheid. Vrouwen in de Middeleeuwse wereld*. Vert. Valentijn Paquay. (Houten 1981).

Stevenson, Jane, 'Latin Learning and Women', in: Diana Robin, Anne R. Larsen and Carole Levin (eds.), *Encyclopedia of Women in the Renaissance. Italy, France, And England* (Santa Barbara 2007) PDF e-book.

Thomas, Natalie R., *The Medici Women: Gender and Power in Renaissance Florence* (Farnham 2003, New York 2017).

Van den Berg, Harry, 'Discoursanalyse', *Kwalon* 9 (2004) 2, 29-39.

Wiesner-Hanks, Merry E., 'Marriage', in: Diana Robin, Anne R. Larsen and Carole Levin (eds.), *Encyclopedia of Women in the Renaissance. Italy, France, And England* (Santa Barbara 2007) PDF e-book.